

ПОСТПЕНІТЕНЦІАРНА ПРОБАЦІЯ В СИСТЕМІ ПРОФІЛАКТИКИ ЗЛОЧИННОСТІ**POSTPENITENTIAL PROBATION IN THE CRIME PREVENTION SYSTEM****Прищепя М.М., студент I курсу магістратури***Інститут права імені Володимира Сташиса**Класичного приватного університету*

Стаття присвячена одній з актуальних проблем вітчизняного кримінально-виконавчого права – відсутності постпенітенціарного супроводу засуджених, звільнених з місць обмеження або позбавлення волі на певний строк з подальшою адаптацією та інтеграцією у суспільство.

На думку автора, загалом спостерігається позитивна тенденція – прагнення України до запровадження прогресивних стандартів у сфері виконання покарань. Тому особливої актуальності набуває потреба глибокого та виваженого вивчення міжнародного досвіду. Дослідження новітніх підходів у сфері виконання покарань інших країн дозволить уникнути помилок та застосування завідомо хибних практик в Україні.

Попередження рецидивної злочинності та забезпечення безпеки суспільства є важливим завданням органів системи кримінальної юстиції будь-якої держави. Однією з перешкод у вирішенні цієї проблеми є недостатній розвиток наукового підходу до вивчення соціально-психологічного аспекту профілактики вчинення кримінальних правопорушень після звільнення з місць позбавлення або обмеження волі. Тому розвиток наукового підходу до вивчення теоретичних та практичних проблем постпенітенціарної пробації засуджених, які звільнилися з місць позбавлення або обмеження волі, стане значним кроком до вирішення зазначеної проблеми.

Контроль після звільнення з місць обмеження або позбавлення волі має бути спрямований на вирішення таких проблем засуджених, як працевлаштування, місце проживання, освіта, забезпечення виконання ними умов звільнення, щоб зменшити загрозу скоєння нового правопорушення, допомога в соціальній адаптації.

По суті, серед критеріїв, що визначають ефективність пробації, основним є рівень рецидивізму, який своєю чергою повною мірою залежить від рівня соціального та психологічного супроводу правопорушників.

Насамперед, попри наявність проблемних моментів у системі виконання покарань, автор пропонує концентруватися на позитивних змінах та вважати постпенітенціарну пробацію високою ціллю, до якої країна продовжує енергійно і впевнено йти.

Ключові слова: постпенітенціарний супровід, обмеження або позбавлення волі, рецидивна злочинність, постпенітенціарна пробація, умовно-дostroкове звільнення, уповноважений орган з питань пробації.

The article is devoted to one of the current problems of domestic criminal executive law, exactly to the lack of post-penitentiary support for convicts released from places of restriction or imprisonment for a certain period with further adaptation and integration into society.

According to the author, the desire of Ukraine to implement progressive standards in the field of punishment execution is a positive trend. So the need for a deep and balanced analysis of international experience becomes especially relevant. Research of the other countries newest approaches in the field of punishment execution will allow to avoid mistakes and obviously wrong practices application in Ukraine.

Prevention of recidivism and ensuring the society's security are important tasks of the criminal justice system of any state. One of the obstacles in solving this problem is the insufficient development of a scientific approach to the study of the socio-psychological aspect of the criminal offenses prevention after release from prison or restriction of liberty. Therefore, the development of a scientific approach to the analysis of theoretical and practical problems of post-penitentiary probation of convicts released from prisons or liberty restriction places will be a significant step towards solving this problem.

Post-release supervision should be aimed at resolving the problems of convicts, such as employment, place of residence, education, and ensuring that they comply with the conditions of release, to reduce the risk of committing a new offense, assistance in social adaptation.

In fact, the main criteria among the ones that determine the effectiveness of probation is the level of recidivism, which in turn depends entirely on the social and psychological level of offenders support.

First of all, despite the presence of problematic aspects of the penitentiary system, the author proposes to focus on positive changes and to consider post-penitentiary probation to be a high goal, to which the country continues to go vigorously and confidently.

Key words: post-penitentiary support, restriction or imprisonment, recidivism, post-penitentiary probation, parole, authorized unit for probation.

Актуальність дослідження. Проблема повернення людини після звільнення з місць позбавлення волі до законоприйнятного життя дуже складна. Якщо ж людина була засуджена неодноразово, це ще більше ускладнює її повернення у суспільство та ресоціалізацію.

Ізоляція від суспільства на тривалі терміни спричиняє втрату соціально корисних зв'язків і позбавляє самостійності у вирішенні нагальних життєвих питань. Під час перебування в установі виконання покарання людина часом здобуває нові для неї навички деструктивної поведінки та світогляду. Окрім того, протягом відбування покарання деякі деформації особи можуть знайти підкріплення і поглибитися, що істотно ускладнює ресоціалізацію неодноразово засуджених осіб, а соціальна адаптація їх до умов життя на волі відбувається з ускладненнями або зовсім не відбувається.

Сучасна тенденція в світі до зменшення застосування покарання у виді позбавлення волі та застосування постпенітенціарного нагляду за звільненими з місць позбавлення волі слугує підґрунтям для розвитку постпенітенціарної пробації в Україні.

Аналіз літератури. Теоретичною базою дослідження зазначеної проблеми стали праці таких фахівців з вивчення теоретичних та практичних аспектів функціонування та впровадження інституту пробації в систему права України, як І.С. Яковець, К.А. Автухов, М.В. Палій, С.В. Ткач, Д.В. Ягунов та інші, котрі здійснили дослідження, розробили шляхи вдосконалення інституції, зробивши значний внесок у вітчизняну науку.

Виклад основного матеріалу. Саме на забезпеченні безпеки суспільства ставить акцент європейська практика, впроваджуючи систему пробації. Безпека суспільства шляхом виправлення засуджених також визначена Законом України «Про пробацію» як головний складник мети пробації (стаття 4 Закону), поряд із запобіганням вчиненню повторних кримінальних правопорушень [1].

Хоча Законом України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України» (стаття 18) зазначені права та обов'язки посадових і службових осіб органів і установ виконання покарань, слідчих ізоляторів, до яких належить здійснення контролю за поведінкою осіб, звільнених від відбування покарання з випробуванням або умовно-

достроково [2], натепер здійснення нагляду за звільненими умовно достроково з місць позбавлення волі в діючому Законі України «Про пробачію» законодавцем не передбачено.

Крім цього, є наказ державного департаменту України з питань виконання покарань Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту 288/4322 від 28.10.2008 року «Про затвердження Порядку взаємодії кримінально-виконавчої інспекції і центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді щодо забезпечення соціального супроводу і контролю за поведінкою дітей та молоді, які засуджені до покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, звільнені від відбування покарання з випробуванням або умовно-достроково».

Цей Порядок визначає основні напрями та форми взаємодії кримінально-виконавчої інспекції і центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді щодо соціального супроводу і контролю за поведінкою дітей і молоді, які засуджені до покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, звільнені від відбування покарання з випробуванням або умовно-достроково [3; 4], але як і у разі з Законом України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України» повноваження уповноваженого органу з питань пробачію під час здійснення нагляду за звільненими умовно достроково з місць позбавлення волі діючому Законі України «Про пробачію» законодавцем не передбачено.

Кожна держава зацікавлена передусім у ефективності попередження злочинності, а не в застосуванні покарання до винних після вчинення правопорушень.

На сучасному етапі розвитку системи пробачію та установ виконання покарань одним із найважливіших напрямів є забезпечення виправлення та ресоціалізація засуджених до позбавлення та обмеження волі з метою забезпечення безпеки суспільства та захисту прав і свобод людини від протиправних посягань. Одним з таких напрямів є «постпенітенціарна пробачію».

Що ж до функції постпенітенціарного нагляду в системі пробачію в Україні, то таку функцію частково реалізує такий із напрямів пробачію, як «пенітенціарна пробачію», та полягає вона в підготовці засудженого до звільнення шляхом визначення місця проживання після звільнення, влаштування до спеціалізованих установ для звільнених, госпіталізації до закладів охорони здоров'я, сприяння у працевлаштуванні працездатних осіб.

Свою чергою в рекомендаціях CM/Rec(2010)1 Комітету Міністрів державам-членам про Правила Ради Європи про пробачію (далі Правила) визначено, що пробачію належить до процесу виконання в суспільстві покарань і заходів, передбачених законом і призначених правопорушнику. Вона включає широке коло функцій та заходів виховного впливу, а саме: нагляд, контроль та надання допомоги, забезпечення безпеки суспільства та залучення засудженого до суспільного життя [5].

Правила передбачають такі функції пенітенціарної та постпенітенціарної пробачію: здійснення нагляду; підготовка доповідей рекомендацій; робота з сім'єю засудженого; здійснення електронного моніторингу; здійснення постпенітенціарного контролю; надання допомоги в соціальній адаптації.

Таким чином, функція нагляду відповідно до ст. 10 Закону України «Про пробачію» належить до змісту наглядової пробачію, оскільки «наглядова пробачію – це здійснення наглядових та соціально-виховних заходів щодо засуджених до покарань у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, громадських робіт, виправних робіт, осіб, яким покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк замінено покаранням у виді громадських робіт або виправних робіт, осіб, звільнених від відбування покарання з випробуванням, звільнених від відбування покарання вагітних жінок і жінок, які мають дітей

віком до трьох років, а також направлення засуджених до обмеження волі для відбування покарання до виправних центрів».

Відповідно до змісту ст. 45 Правил функція підготовки доповідей рекомендацій належить до змісту досудової та пенітенціарної пробачію відповідно до ст. 9, ст. 10 Закону України «Про пробачію», оскільки «досудова пробачію – це забезпечення суду формалізованою інформацією, що характеризує обвинуваченого, з метою прийняття судом рішення про міру його відповідальності», а «пенітенціарна пробачію – це підготовка осіб, які відбувають покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк, до звільнення з метою трудового і побутового влаштування таких осіб після звільнення за обраним ними місцем проживання».

Функція ст. 56 Правил передбачає роботу з сім'єю засудженого, але в редакції Закону України «Про пробачію» ця функція відсутня.

Проте слід зазначити, що в пункті 4, розділі 2, наказу Міністерства юстиції України, Міністерства соціальної політики України, Міністерства охорони здоров'я України Міністерства внутрішніх справ від 03.04.2018 року № 974/5/467/609/280 «Про затвердження Порядку взаємодії установ виконання покарань, уповноважених органів з питань пробачію та суб'єктів соціального патронажу під час підготовки до звільнення осіб, які відбувають покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк» зазначено, що якщо право на проживання в житловому приміщенні потребуватиме погодження з фізичними або юридичними особами, уповноваженим орган з питань пробачію звертається для з'ясування цього питання до фізичних або юридичних осіб» [6], що не забороняє звернутися до членів сім'ї засудженого з метою з'ясування можливості проживання після звільнення за обраною засудженим адресою.

Функція електронного моніторингу, передбачена ст. 57, ст. 53 Правил, використовується як засіб контролю в умовах пробачію під час здійснення нагляду у разі умовного звільнення від кримінальної відповідальності або відстрочки відбування покарання.

Відповідно до змісту ст. 9, ст. 10 Закону України «Про пробачію» електронний моніторинг може використовуватися лише під час здійснення досудової та наглядової пробачію, оскільки це є суто технічною функцією та використовується як засіб контролю в умовах пробачію під час здійснення нагляду.

Функції ст. 61 Правил визначають здійснення постпенітенціарного контролю після звільнення від тюремного ув'язнення, який має бути спрямований на вирішення проблем засуджених, таких як працевлаштування, місце проживання, освіта і забезпечення виконання ними умов звільнення, щоб зменшити загрозу скоєння нового злочину і завдання значного збитку.

Цю функцію відповідно до Закону України «Про пробачію» та наказу Міністерства юстиції України, Міністерства соціальної політики України, Міністерства охорони здоров'я України Міністерства внутрішніх справ від 03.04.2018 року № 974/5/467/609/280 «Про затвердження Порядку взаємодії установ виконання покарань, уповноважених органів з питань пробачію та суб'єктів соціального патронажу під час підготовки до звільнення осіб, які відбувають покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк» частково виконує пенітенціарна пробачію. Ця функція полягає в підготовці осіб, які відбувають покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк, до звільнення з метою трудового і побутового влаштування таких осіб після звільнення за обраним ними місцем проживання.

Функції ст. 62 Правил передбачають здійснення допомоги в соціальній адаптації з метою вести законний спосіб життя за їх згодою після виконання ними постпенітен-

ціарних обов'язків в сучасній редакції Закону України «Про пробацію».

Крім цього, слід зазначити, що в статті 13 Кримінально-виконавчого кодексу України визначено повноваження уповноваженого органу з питань пробації, до яких відносять:

- здійснення нагляду за засудженими, звільненими від відбування покарання з випробуванням, звільненими від відбування покарання вагітними жінками і жінками, які мають дітей до трьох років;
- виконання покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, громадських і виправних робіт;
- реалізацію пробаційних програм стосовно осіб, звільнених від відбування покарання з випробуванням;
- проведення соціально-виховної роботи із засудженими, до яких застосовано пробацію;
- здійснення заходів з підготовки осіб, які відбувають покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк, до звільнення;
- направлення засуджених до обмеження волі для відбування покарання до виправних центрів;
- здійснення інших визначених законодавством заходів, спрямованих на виправлення засуджених та запобігання вчиненню ними повторних кримінальних правопорушень [7].

Проте, як і в Законі України «Про пробацію», постпенітенціарний нагляд залишився поза увагою законодавців.

Враховуючи вищезазначене, незрозумілою є позиція законодавця щодо обмеження служби пробації в аспекті «пенітенціарної пробації» тільки підготовкою до звільнення, звужуючи цим функції, які покладені на орган пробації в інших країнах світу, а саме залишається поза увагою постпенітенціарний контроль особи після звільнення з місць позбавлення волі.

Крім цього, слід зазначити, що використання альтернативних покарань зумовлено низкою їх безперечних переваг. Ці покарання є більшою мірою адекватними багатьом категоріям злочинів. Вони значною мірою позбавлені тих негативних наслідків для особи і суспільства загалом, які властиві позбавленню волі, сприяють реабілітації злочинця, його інтеграції в суспільство.

Ці заходи є важливим засобом зменшення числа засуджених, що знаходяться в місцях позбавлення волі, і дозволяють ширше привертати громадськість до процесу виправлення засудженого і контролю за їх поведінкою [8, с. 212–213].

Як зауважив Д.В. Ягунов, «реформа пробації була частиною більш широкої пенітенціарної реформи, початок та подальша реалізація якої були та залишаються непрозорими та вкрай незрозумілими. Пенітенціарна реформа розпочалася та реалізується без будь-якої кримінологічно та соціологічно обґрунтованої концепції з чітко визначеними пріоритетами. Можна констатувати однобічність реформи, що проявилася у декларативному, поверховому й відірваному від реалії заповненні лише реабілітаційного складника у пенітенціарній системі. Такі складники, як забезпечення суспільства, внутрішня безпека, стримування делінквентів та дотримання прав людини, здебільшого були залишені поза увагою. Водночас і реабілітаційний складник кримінально-виконавчої діяльності мало що отримав від такого «реформування». Можна також констатувати відсутність прогнозування під час визначення пріоритетів пенітенціарної реформи та реалізації поставлених завдань. Все це не може не стосуватися інституту пробації та результативного виконання завдань, що стоять перед відповідною службою» [9, с. 146].

З огляду на те, що законодавством виділено три види пробації, на думку деяких вчених, закономірним є питання щодо відсутності законодавчої регламентації постпенітенціарної пробації. Запровадження такого виду пробації могло б замінити наявний сьогодні адміністративний нагляд за особами, що були звільнені від покарання, та надало б концепції пробації завершеності [10, с. 164].

Висновки. Отже, момент звільнення засудженого з місць позбавлення волі має досить важливе значення, оскільки він (звільнений) стикається з рядом проблем, які самотужки вирішити дуже складно або взагалі неможливо. Саме тому в більшості європейських країн, де багато років запроваджений інститут пробації, досить вдало функціонує служба постпенітенціарного контролю, яка, згідно із своїм обов'язком, допомагає особі, яка звільнилась з місць несвободи. Така допомога полягає у належному «поверненні» такої особи до соціуму після тривалої чи короткострокової ізоляції від суспільства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про пробацію: Закон України від 05.02.2015 р. № 160-VIII / *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/160-19> (дата звернення 08.08.2020).
2. Про Державну кримінально-виконавчу службу України: Закон України від 23.06.2005 р. № 2713-IV / *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2713-15#top> (дата звернення 09.08.2020);
3. Про ліквідацію територіальних органів управління Державної пенітенціарної служби та утворення територіальних органів Міністерства юстиції: Постанова Кабінету Міністрів України від 18.05.2016 р. № 348 / URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/348-2016-п#Text> (дата звернення 09.08.2020).
4. Про затвердження Порядку взаємодії кримінально-виконавчої інспекції і центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді щодо забезпечення соціального супроводу і контролю за поведінкою дітей та молоді, які засуджені до покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, звільнені від відбування покарання з випробуванням або умовно-достроково: наказ Державного департаменту України з питань виконання покарань міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту від 28.10.2008 р. № 288/4322. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1159-08#Text> (дата звернення 09.08.2020).
5. Рекомендація CM/Rec(2010)1 Комітету Міністрів державам-членам про Правила Ради Європи про пробації (Прийнята Комітетом Міністрів 20 січня 2010 року на 105-му засіданні заступників Міністрів) / URL: <https://rm.coe.int/16806f4097> (дата звернення 09.08.2020).
6. Про затвердження Порядку взаємодії установ виконання покарань, уповноважених органів з питань пробації та суб'єктів соціального патронажу під час підготовки до звільнення осіб, які відбувають покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк: Наказ Міністерства юстиції України, Міністерства соціальної політики України, Міністерства охорони здоров'я України Міністерства внутрішніх справ від 03.04.2018 року № 974/5/467/609/280 / URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0408-18> (дата звернення 09.08.2020).
7. Кримінально виконавчий кодекс України: Закон України від 11.07.2003 р. № 1129-IV / *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15#top> (дата звернення 08.08.2020);
8. Черкасов С.В. Альтернативні покарання: сучасний стан впровадження та проблеми ефективності. *Науковий збірник «Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції»*. № 3. 2017.
9. Теоретичні та практичні аспекти інституту пробації в Україні: матеріали міжнародного круглого столу (22 червня 2018 року). Київ : Національна академія прокуратури України, 2018. 164 с. ISBN 978-617-7500-58-1.
10. Цвіркун Н. Що до проблемних аспектів пенітенціарної пробації в Україні. Інститут пробації в Україні: сучасний стан і перспективи розвитку: матеріали міжнародного круглого столу (16 квітня 2019 року). Київ : Національна академія прокуратури України, 2019. 196 с. ISBN 978-617-7500-80-2.